

2. Mål for boka, materiale og metodar

2.1. Mål

Med det bakteppet som er skissert i kapittel 1, meiner eg at Duuns skildringar av helse og sjukdom er interessante av fleire grunnar:

- Korleis var det samfunnet som Duun skildrar utforma, særleg med tanke på risikoen for sjukdom og ulykker? Duun skriv om mange slike *samfunnsmedisinske tema* som er relevante for å forstå samfunnet der handlinga i romanane er lagt til.
- Skildringane hans av helse og sjukdom kan vere ein refleks av helse- og sjukdomsbildet som han opplevde sjølv. Dersom det er rett, kan vi få ei *oversikt over folkehelsa* på den tida.
- Det gir eit inntrykk av korleis folk *opplevde* ulike sjukdommar på den tida.
- Det viser korleis dei tenkte om – og brukte – *folkemedisin, lege, sjukehus og andre helsetenester*.

Målet med denne boka er difor å studere Duuns dikting i lys av desse aspekta:

1. *Levekår og andre samfunnsmedisinske relevante tema*

Korleis skildrar Duun levekåra og andre samfunnsmedisinske forhold som er relevante for å forstå helsestilstanden i det samfunnet der handlingane er lagt til?

Korleis var bygda å leve i? Interessante tema er for eksempel sosioøkonomi, eldreomsorg, barnevern, kvinnene si stilling, vald i og utafor familien og den rolla som dei nære sosiale nettverka og bygda spelar. Livsstilsfaktorar som hus, mat, klede og bruk av tobakk og alkohol kan også vere viktige.

2. Sjukdomsførekomst – epidemiologi

Kva slags sjukdommar er det Duun skildrar, dvs. fysiske sjukdommar og skader, mentale sjukdommar og sosiale problem? Er det mogleg å sette diagnosar på helseproblema hos Duuns litterære personar, og kan dette gi eit bilde av folkehelsa på Duuns tid?

3. Subjektiv oppleving av sjukdom

Korleis skildrar Duun ulike sjukdomsforløp sett frå pasienten og frå familien og dei næraste si side? Dette var ei tid da dei hadde lite eller inga effektiv behandling, og mange sjukdommar var alvorlege. Og korleis skildrar Duun døden?

4. Bruk av folkemedisin, dokter, sjukehus og andre helsetenester

Korleis blir bruken av folkemedisin, dokter og andre helsetenester skildra i Duuns litteratur? Handlinga i mange av Duuns romanar er lagt til ei tid der overtru og folkemedisin var vanleg, samtidig som kristentrua og lekmannsrørsla var sterk og meir moderne helsetenester vart utbygd.

2.2. Materiale og metodar

Det materialet eg har brukt er *Skrifter i 12 bind*, den såkalla *Minneutgåva frå 1949* (Norli forlag). Minneutgåva omfattar heile Duuns forfattarskap med nokre unntak: Under namnet Ole Raabye ga han ut to barnebøker, «Storbåten» (1912) og «Sumareventyr» (1913), men ville knapt vedkjenne seg desse seinare. Minneutgåva har dessutan utelate nokre få noveller. Mens det seinare er utgitt fleire utgåver av Duun der språket er moderert, har denne minneutgåva brukt Duuns originalspråk. Dei 12 binda inneheld:

Bind 1: Marjane (1908)

Or Løglege skruvar og anna folk (1907):

Berre fiendar

Guten i røyken

Han Lauris

Fyrste skuledagen

På tvert (1909)

Or Gamal jord (1911):

Eit samliv

To næter

Han Jon og han Per og ho Bina

Ved kverna

Jørgen Jensa

Bind 2: Nøkksjølia (1910)

Sigyn (1913)

Hilderøya (1912)

Bind 3: På Lyngsøya (1917)

Tre venner (1914)

Bind 4: Harald (1915)

Det gode samvite (1916)

Bind 5: Juvikingar (1918)

I blinda (1919)

Bind 6: Storbrylloppet (1920)

I eventyret (1921)

Bind 7: I ungdommen (1922)

I stormen (1923)

Bind 8: Straumen og evja (1926)

Carolus Magnus (1928)

Bind 9: Olsøygutane (1927)

Or Blind-Anders (1924):

Blind-Anders

Søster

Fram

Åmund og Vemund

Den eine og dei andre

Bedehuset

Gapstokken

Ei lita jente og tjyven hennes

På leiting

Lykke-Per

Millom røvarar og rettferdsmenneske

Bind 10: Medmenneske (1929)

Ragnhild (1931)

Siste leveåret (1933)

Bind 11: Ettermæle (1932)

Gud smiler (1935)

Bind 12: Samtid (1936)

Menneske og maktene (1938)

Ei allmenn- og samfunnsmedisinsk tilnærming

Eg har bakgrunn som allmennlege og som samfunnsmedisinar, og eg har hatt medisin som innfallsport i denne analysen av Duuns forfattarskap, men medisin som fag er ikkje eintydig. Ein allmennlege får presentert og må ta stilling til eit usortert utvalg av medisinske problemstillingar, både somatiske, mentale og sosiale. Og ein allmennlege må kunne vurdere pasientar i alle aldersgrupper, frå graviditet, fødsel og spebarn til dei aller eldste. Samfunnsmedisinen handlar om forholdet mellom helse, sjukdom og samfunn, f.eks. kor vanlege dei ulike helseproblema er, og kva slags tilhøve i samfunnet som kan føre til helseproblem. Mens ein allmennlege ser på den enkelte pasienten, ser samfunnsmedisinen på *grupper* i samfunnet. Ofte grensar samfunnsmedisinen inn på politiske forhold.

Ein lege av i dag har ein naturvitenskapleg bakgrunn og eit diagnosesystem som er felles, også internasjonalt. Legen er bunden av sin legeetikk, der det mellom anna heiter:

... «(§1): *Legen skal bygge sin gjerning på respekt for grunnleggende menneskerettigheter, og på sannhet og rettferdighet i forholdet til pasient og samfunn. (§2): Legen skal ivareta den enkelte pasients interesse og integritet. Pasienten skal behandles med omsorg og respekt...*» [1]

Legen må altså vere nøytral når det gjeld moral, livssyn og religion. Normative omgrep som for eksempel «ond», «god» og «synd» er ofte brukt både av Duun og av dei forfattarane som har omtalt litteraturen hans, men desse finst ikkje i medisinsk terminologi. Derimot er det viktig, ut frå eit medisinsk perspektiv, å prøve å forstå *kvi*for problema har oppstått, enten det gjeld somatiske eller mentale lidingar eller sosiale problem. Og det er viktig å prøve å sette seg inn i korleis pasienten har det, korleis sjukdommen blir opplevd. Den medisinske innfallsvinkelen min blir dermed nokså annleis enn den har vore for dei fleste som har studert Duuns litteratur tidlegare.

Framgangsmåtar

Analysen er basert på følgjande framgangsmåte:

- Grundig gjennomlesing med markering og avskrift av dei avsnitta som omhandlar helse, sjukdom og andre relevante tema.
- Deretter har eg analysert og kategorisert dei nedskrivne avsnitta med omsyn til dei ulike problemstillingane.
- For kvart avsnitt har eg notert diagnosar i tråd med ICPC-2 (International Classification of Primary Care) så langt det er mogleg [2]. Dette har blant anna gitt grunnlag for ein statistisk oversikt over sjukdomsmønsteret i Duuns litterære univers.
- Diagnosane/sjukdomstilfella er deretter gruppert tematisk på tvers av dei enkelte romanane og presentert i kvar sine avsnitt.
- Dei romanane der handlinga går å tidfeste, i alle fall omtrent, er mest relevante for mitt formål, så eg har analysert dei grundigast. «Juvikfolke», der historia går lengst tilbake i tid og spenner over eit tidsrom på meir enn hundre år, er særleg interessant.
- Skildringane i Duuns romanar har eg halde opp mot det ein elles veit om helse og sjukdom på den tida handlingane går føre seg, bl.a. ved bruk av Medisinalmeldingane i tidsrommet 1880-1920. Litteratur om Duuns eige liv har vore viktig for å tolke funna og for å vurdere kor truverdige skildringane er. Eg har også trekt nokre parallellar til korleis helse og sjukdom har vorte skildra i annan litteratur.
- Nokre av sjukdomsskildringane blir på den måten delt på to ulike nivå:
 - a) Sjukdommar i Duuns litterære univers, slik dei kunne bli opplevd og tolka ut frå si tid. Dette endra seg på viktige måtar over tidsperioden på meir enn dei

hundre ára som Duuns romanfigurar opptreir, frá eldgamle førestillingar og overtru til meir naturvitenskapelege tolkingar i dei siste romanane.

b) Sjukdommar er kategoriserte etter dagens diagnosesystem (ICPC-2), der eg ut frå dagens kunnskap tolkar symptom og sjukdomsforløp. Dette er altså til dels heilt ulike utgangspunkt og ulike tolkingsrom for både kva sjukdom er, korleis dette blir opplevd og korleis ein skal behandle og meistre tilstanden.

- Til slutt har eg trekt liner til situasjonen i dag, der eg med «dokterbriller» i 2019 vurderer Duuns skildringar og drøftar kva vi i dag kan lære av ei slik skjønnlitterær kunnskapskjelde.

Framstilling, språk og sitatbruk

Noko av det som særpregar Duun som forfattar er språket, og det gjeld også når han skriv om helse og sjukdom. Faktisk er det slik at også frå ein medisinsk historisk synsvinkel er språket til Duun noko av det viktigaste. Det er gjennom skildringane hans vi kan få innblikk i korleis personane opplever helseplager, sjukdom, ulykker og død. Gjennom framstillinga hans får vi ofte eit nært og personleg innblikk i det som skjer, heilt annleis enn når vi les medisinske lærebøker. Eg har difor valt å framstille dette stoffet som ein monografi, der det er plass til meir tekst enn det er i ein tidsskriftartikkel. Og det er også grunnen til at eg har tatt med mange og til dels lange sitat, nettopp for å vise nyansane i korleis helse og sjukdom kunne opplevast hos Duuns personar. Og eg har vore mest raus med sitata der Duun skildrar sjukdommar eller andre problem som vi ikkje opplever så ofte i dag.

Alle sitat er alltid tatt ut av ein samanheng. For at det skal vere lett å slå opp og lese sitata i sin rette samanheng, har eg valt å ta med referansen etter kvart sitat, slik: (Tittel (bind); side). Ordinære (eksterne) referansar er ordna numerisk og samla i eit eige kapittel (sjå side 392).

Etter kvart kapittel har eg eit diskusjonsavsnitt, mens eg i det avsluttande diskusjonskapitlet (kapittel 15) prøver å trekke opp dei større linene.

Ordvalet kan variere litt: Duuns forfattarskap omfattar både romanar og noveller, men for å forenkle har eg ofte berre omtalt forfattarskapen som romanar. Duun omtalar ulike helseplager og sjukdommar, både somatiske og mentale, i tillegg til ulykker og død. Ofte har eg omtalt dette med samleomgrep som sjukdom eller uhelse.